

УДК 342.7:343.197.8 (477)

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2020.37.201508>

І. В. Ольшанецький, канд. юрид. наук
Почесний працівник прокуратури України
Перший заступник прокурора Рівненської області
вул. 16 Липня, 52, Рівне, 33028, Україна
e-mail: olshanetsky_igor@icloud.com

ЮВЕНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ЇЇ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ (ЮВЕНАЛЬНИЙ СУДДЯ, ПРОКУРОР, СЛІДЧИЙ, АДВОКАТ)

Стаття присвячена визначенню поняття ювенальна юстиція, а також поняття ювенального судді, прокурора, слідчого та адвоката у системі ювенальної юстиції України, їхній правовій природі, проблемам врегулювання цих понять на законодавчому рівні. Запропоновано власне визначення цих понять. Незважаючи на те, що на сьогодні в Україні цими органами ювенальної юстиції забезпечується певна робота щодо захисту законних прав, свобод та інтересів неповнолітніх – разом з тим, існують проблеми, як на законодавчому, так і на відомчому рівні щодо якості діяльності у цій сфері та її позитивного впливу на молодіжне середовище. Тому у статті акцентується увага на необхідності законодавчого запровадження спеціалізації ювенальних прокурорів та адвокатів, на рівні із ювенальним суддею та слідчим, а також врегулюванню питання, як кваліфікаційної підготовки, так і досвіду роботи цих суб'єктів. Актуальність цієї статті зумовлена ступенем соціальної значущості питання щодо належного забезпечення конституційних прав дитини, яка вступила в конфлікт із законом та є потерпілою від протиправних діянь, а також завданнями щодо реформування органів ювенальної юстиції.

Ключові слова: ювенальна юстиція, ювенальний суддя, ювенальний прокурор, ювенальний слідчий, ювенальний адвокат.

Постановка проблеми. Пріоритетним завданням держави та суспільства є охорона дитинства. Конституцією покладено на державу обов'язок щодо забезпечення реалізації та захисту прав дитини, створення сприятливих умов для всебічного розвитку та виховання неповнолітніх. Особливої уваги, з боку держави, потребують діти, які вступили в конфлікт із законом або перебувають у складних життєвих обставинах.

У розвиток положень Основного Закону в Україні створено систему спеціальних органів, служб та установ, які використовуючи засоби правового, педагогічного, психологічного та соціального впливу, здійснюють забезпечення та захист прав дитини. Разом з тим, існують проблеми в організації, відсутність чітко визначених повноважень та відповідної взаємодії між такими державними інституціями, що негативно позначається на ефективності забезпечення прав дітей, що перебувають у конфлікті із законом.

У цих умовах важливого значення набуває процес формування сучасної системи ювенальної юстиції, що відбувається в контексті виконання Україною міжнародних зобов'язань перед Радою Європи щодо проведення судово-правової реформи. Крім того, Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», схваленою Указом Президента України від 12 січня 2015 року, судову реформу було визначено як першочергову.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що питання ювенальної юстиції, її органів та установ, захисту законних прав свобод та інтересів дітей вже неодноразово ставало об'єктом наукових досліджень у роботах вітчизняних та зарубіжних учених різних поколінь, зокрема у працях таких вчених, як: Ю. Г. Барабаш, М. М. Бурбика, Л. Р. Грицаєнко, Т. Н. Добровольська, В. В. Долежан, П. М. Каркач, О. М. Клименко, Н. М. Крестовська, В. Д. Ломовський, М. Н. Маршунов, А. Є. Меженцева, О. Р. Михайленко, Г. О. Мурашин, С. В. Немітіна, Н. М. Оніщенко, Р. М. Опацький, А. А. Оржаховська, В. Ф. Погорілко, О. В. Руденко, Г. П. Середа, В. В. Сухонос, В. Я. Тацій, О. Б. Червякова, В. М. Шаповал, Ю. С. Шемчушенко, О. В. Щербанюк та інші.

Аналізуючи наукові джерела щодо історичного розвитку ювенальної юстиції, варто зазначити, що перший суд у справах неповнолітніх з'явився в Австралії (1890 р.) [7], яка на той час була однією з колоній Великої Британії.

У 1894 році такий суд починає свою роботу в Канаді, а у 1899 р. – в м. Чикаго (штат Іллінойс, США).

Як вважає більшість науковців, саме «американський дитячий суд» – розпочав відлік впровадження у дію ювенальної юстиції, тобто реального судочинства щодо дітей та молоді, що дало потужний поштовх розвитку цього інституту загалом у світі.

Виклад основного матеріалу. Історичні факти засвідчують, що кінець XIX століття став періодом докорінних змін у кримінальній політиці Сполучених Штатів. Зокрема в Чикаго (округ Кук штат Іллінойс) у 1899 році відбулося створення першого спеціального суду у справах неповнолітніх. Цією новітньою ідеєю були швидко охоплені майже усі штати, і протягом наступних двадцяти п'яти років в державі було сформовано відповідну судову систему у справах неповнолітніх [16]. Це стало історичною подією, адже вона практично започаткувала історію ювенальної юстиції.

Звернувшись до витоків ювенальної юстиції, зосередим свою увагу на науковому підході до цього інституту.

Ювенальну юстицію науковці розрізняють як в широкому, так і у вузькому розумінні. У вузькому – це спеціалізована гілка судової системи, в широкому – це сукупність правових механізмів, призначених для забезпечення захисту прав, свобод та інтересів неповнолітніх, що реалізуються системою державних і не державних органів, установ і організацій [3].

На думку Н. Крестовської, ювенальна юстиція – це система державних, муніципальних і громадських судових, правоохоронних і правозахисних органів, установ та організацій, що на основі права та за допомогою медико-соціальних, психолого-педагогічних методик здійснює правосуддя щодо дітей, профілактику та попередження правопорушень проти дітей та за участю дітей, захист прав, свобод та інтересів, а також ресоціалізацію дітей, які перебувають у складній життєвій ситуації [5].

На думку Р. Опацького, система органів ювенальної юстиції – це суди, на які покладено місію розглядати справи про кримінальні правопорушення (злочини) неповнолітніх. Також ця система поєднує й інші державні та недержавні структури, які проводять контроль за виправленням і реабілітацією неповнолітніх злочинців і профілактику дитячої злочинності, соціальний захист сім'ї та прав дитини. Ювенальна юстиція – це обов'язково виділена із загальної системи правоохоронних органів судова структура для дотримання особливого порядку роботи з неповнолітніми, що дозволяє забезпечити додаткові гарантії їх прав [1].

Студіювання наукової літератури дозволило констатувати, що на сьогодні не встановлено єдиного загальноновизнаного та беззаперечного підходу до визначення терміну «ювенальна юстиція». Незважаючи на це, виключно ювенальна юстиція все-таки залишається найбільш ефективною і дієвою системою подолання різного роду негативних явищ у молодіжній сфері.

Проведений аналіз науково-юридичної думки засвідчує, що поняття «ювенальна юстиція» складається із двох слів латинської мови, яка є однією з найдавніших письмених індоєвропейських мов і належить до так званих літературно-історичних мов [15]. Слово «*juvenalis*» в перекладі з латинської означає юнацький (дитячий, молодий), а «*justitia*» – правосуддя. Отже, в прямому значенні термін «ювенальна юстиція» («*juvenalis justitia*») – це юнацьке правосуддя. Правосуддя, у буквальному розумінні, як стверджує І. Самсін, «це справедливість у дії» [14]. Таким чином, під поняттям «ювенальна юстиція» розуміємо здійснення справедливості щодо дітей і молоді.

Тому, виходячи з викладеного, під поняттям ювенальна юстиція ми розуміємо *комплексну систему судових, правоохоронних, інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, громадських організацій, функціонування якої спрямоване на забезпечення і захист прав, свобод та інтересів дитини, попередження та профілактику*

правопорушень щодо неї або за її участі, а також ресоціалізацію дітей, які потрапили у конфлікт із законом або перебувають, чи можуть опинитися у складних життєвих обставинах.

Це визначення поняття ми сформуваємо у широкому розумінні. Однак, якщо підійти до вузького розуміння поняття ювенальної юстиції (спеціалізованої гілки судової системи), то з врахуванням Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України, Законів України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», «Про судоустрій і статус суддів», «Про прокуратуру», «Про Національну поліцію», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» – ця система охоплює категорію спеціалізованих суддів, прокурорів, слідчих та адвокатів, які при виконанні своїх службових обов'язків уповноважені на здійснення захисту прав дітей у межах повноважень, визначених для них законом.

Саме визначенню термінів цих спеціалізованих органів у справах неповнолітніх, які охоплюються вузьким розумінням поняття ювенальної юстиції буде приділена подальша увага у цій статті. Буде доречним зауважити, що в нашій державі, як на нормативному так і на відомчому рівні відсутнє визначення цих термінів, незважаючи на те, що ці органи працюють та певною мірою ефективно здійснюють належні їм – специфічні державні функції у сфері ювенальної юстиції.

Чільне місце у системі спеціалізованих органів у справах неповнолітніх віднесе-но ювенальному суду. Як засвідчує аналіз вітчизняного законодавства – правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства (стаття 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

Відповідно до ст. 18 цього Закону, у місцевих загальних судах та апеляційних судах діє спеціалізація суддів із здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Судді (суддя), уповноважені здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, обираються з числа суддів відповідного суду зборами суддів цього суду за пропозицією голови суду або за пропозицією будь-якого судді цього суду, якщо пропозиція голови суду не була підтримана, на строк не більше трьох років і можуть бути переобрані повторно.

Кількість суддів, уповноважених здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, визначається окремо для кожного суду зборами суддів цього суду. Суддею, уповноваженим здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, може бути обрано суддю зі стажем роботи суддею не менше десяти років, досвідом здійснення кримінального провадження в суді і високими морально-діловими та професійними якостями. У разі відсутності в суді суддів з необхідним стажем роботи суддя, уповноважений здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, обирається з числа суддів, які мають найбільший стаж роботи на посаді судді. Судді, уповноважені здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, не звільняються від виконання обов'язків судді відповідної інстанції, проте здійснення ними таких повноважень ураху-вується при розподілі судових справ та має пріоритетне значення [13].

Кримінальне провадження щодо розгляду стосовно неповнолітньої особи обвинувального акта, клопотань про звільнення від кримінальної відповідальності, застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, їх продовження, зміну чи припинення, а також кримінальне провадження в апеляційному чи касаційному порядку щодо перегляду прийнятих із зазначених питань судових рішень здійснюються суддею, уповноваженим згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх (ч. 14 ст. 31 КПК України). У разі якщо таке кримінальне провадження має здійснюватися судом колегіально, головуєчим під час судового розгляду може бути лише суддя, уповноважений згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів» на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх [6].

Доречним буде зазначити, що ювенальний суддя в Україні визначений *виключно для здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх*, в той час, як у інших

видах судочинства (цивільне, господарське, адміністративне), проведення щодо дітей, чи охорони дитинства здійснюють судді у загальному порядку розподілу судових справ, згідно Положення про автоматизовану систему документообігу суду [8].

Розуміючи сутність українського ювенального суду та його повноваження, звернемося до розуміння поняття судді, щоб належно сформулювати відповідні терміни. Отже, згідно статті 52 вказаного вище Закону, суддею є громадянин України, який відповідно до Конституції України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» призначений суддею, займає штатну суддівську посаду в одному з судів України і здійснює правосуддя на професійній основі. Ювенальний (як попередньо зазначали, походить від латинського *juvenālis*), з перекладу на українську мову – дитячий, молодий. Тому під поняттям ювенальний суддя, дослівно можна розуміти – *суддю для дітей, молоді*.

Виходячи із проведеного нами вивчення, з врахуванням історичного, наукового та нормативного регулювання цього питання, під поняттям ювенальний суддя ми розуміємо *громадянина України, призначеного у встановленому Законом порядку суддею, що займає штатну суддівську посаду в одному з судів України, і здійснює правосуддя на професійній основі, є уповноваженим на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх*.

Сформувавши поняття ювенальний суддя, *під поняттям ювенальний суд ми розуміємо державний орган який відповідно до визначених Конституцією та Законом процедур судочинства, здійснює правосуддя щодо неповнолітніх*.

Це поняття розкриває значно ширші повноваження, а ніж ті, які визначені вітчизняним законодавцем для ювенального суду та судді. Це поняття наділяє суд істотно належними та повноцінними повноваженнями на здійснення всіх видів судочинства у сфері ювенальної юстиції, а не виключно на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх. Тому виходячи із наведеного вище, вбачаємо за потребу розширення на законодавчому рівні повноважень ювенального судді у всіх видах судочинства щодо неповнолітніх (охорони дитинства), що забезпечить на високому рівні захист конституційних прав дитини, а також успішного та позитивного реформування органів ювенальної юстиції.

Продовжуючи досліджувати тему спеціалізованих органів у справах неповнолітніх перейдемо до органів прокуратури, які являючись учасниками цієї системи, будучи наділеними відповідними конституційними повноваженнями та забезпечуючи захист прав, свобод та інтересів неповнолітніх, залишаються невід'ємним елементом ювенальної юстиції.

На відміну від ювенального судді, законодавче визначення повноважень, функцій та самого поняття «ювенальний прокурор» та «ювенальна прокуратура» відсутнє, в той час, як ювенальний прокурор здійснює: підтримання публічного обвинувачення в суді; організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку; представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом; нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [4].

На перший погляд видається абсурдним зроблений такий висновок, водночас вивчення нормативно-правових актів у сфері ювенальної юстиції зводить до того, що у загальному розумінні під поняттям «ювенальний прокурор» загалом відображається у структурі органів прокуратури України спеціальний суб'єкт уповноважений на захист законних прав, свобод та інтересів неповнолітніх – однак, визначення самого поняття «ювенальна прокуратура» чи «ювенальний прокурор», як на нормативному, так і на відомчому рівні – відсутнє.

Доречним буде відмітити, що нещодавно, а саме згідно наказу Генерального прокурора від 14.02.2020 р. № 90 «Про вдосконалення організації діяльності органів прокуратури у сфері захисту прав дітей та протидії насильству», на прокурорів, які здійснюють діяльність у сфері захисту прав і свобод дітей покладено організацію та процесуальне керівництво досудовим розслідуванням слідчими органів досудового розслідування (крім детективів Національного антикорупційного бюро України) та підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про злочини (крім військових), вчинені стосовно неповнолітніх, а також розпочатих у сфері охорони дитинства. Нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, пов'язану зі здійсненням повноважень щодо запобігання, виявлення і припинення злочинів, вчинених стосовно неповнолітніх, а також розпочатих у сфері охорони дитинства, розшуку осіб, які їх вчинили, та переховуються від органів досудового розслідування, суду, ухиляються від відбування кримінального покарання [11].

Отже, положення вказаного наказу до сфери діяльності ювенального прокурора віднесли окрім справ щодо неповнолітніх, які потрапили у конфлікт із законом (як це було попередньо), так і кримінальні провадження про злочини вчинені стосовно неповнолітніх, а також розпочатих у сфері охорони дитинства. (Охорона дитинства – система державних та громадських заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання і розвитку дитини та захисту її прав [12]).

Розуміючи правове регулювання ювенальної прокуратури та ювенального прокурора, перейдемо до визначення їх термінів. Для формування загального визначення, звернемося до першоджерел, з'ясуємо походження слів «прокуратура» та «ювенальний».

Слово «прокуратура» походить від латинського *procurare* – «піклуватися», «забезпечувати», «управляти» [2, с. 159]. Слово «ювенальний», як попередньо ми зазначали, походить теж від латинського *juvenālis* – дитячий, молодий. Таким чином, керуючись дослівним перекладом можна зробити висновок, що «ювенальна прокуратура» – це піклування про дітей (неповнолітніх), молодь.

Студіювання наукової, юридичної літератури, законодавчих актів дозволило уточнити дефініцію поняття «ювенальна прокуратура», яке ми розуміємо як *спеціальна єдина структура у системі органів прокуратури, яка відповідно до Конституції та законів України, здійснює від імені держави наглядову, обвинувальну та представницьку функції з метою захисту прав, свобод та інтересів неповнолітніх.*

Виходячи із сформованого нами визначення поняття «ювенальної прокуратури» вбачаємо, що «ювенальний прокурор» – це спеціальний суб'єкт визначений у структурі органів прокуратури України, діяльність якого спрямована на захист законних прав, свобод та інтересів неповнолітніх.

Враховуючи викладене та поняття «ювенальна прокуратура» можна дійти висновку, що спеціальний суб'єкт прокурорської діяльності – «ювенальний прокурор», при здійсненні конституційних функцій повинен бути певною мірою адвокатом, оскільки він зобов'язаний відстоювати справедливість щодо дитини, яка потрапила у конфлікт із законом. Ювенальний прокурор на всіх стадіях судочинства повинен враховувати особливі інтереси та потреби неповнолітнього у справі, не забуваючи про свій основний обов'язок – пошук справедливості, яка ґрунтується на Законі, а також захист прав, свобод та інтересів неповнолітніх.

Підсумовуючи, слід зазначити, що в умовах сьогодення повноваження ювенального прокурора розширено на відомчому рівні, що повинно забезпечити більш якісний захист прав і свобод дітей у межах визначених конституційних повноважень органів прокуратури. Разом з тим, ці функції та повноваження ювенальних прокурорів, а також самі визначення цих термінів повинні бути закріплені законодавцем нормативно, хоча би на рівні ювенального судді. Більше того обов'язкової нормативної регламентації потребує ознака досвідченості та стажу роботи прокурора у цій специфічній сфері по аналогії із ювенальним суддею (Суддею, уповноваженим здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх, може бути суддя зі стажем роботи на посаді не менше десяти років,

досвідом здійснення кримінального провадження в суді і високими морально-діловими та професійними якостями [13]).

Ознайомившись із правовою природою ювенального судді та прокурора, розуміючи їх сутність, продовжимо своє дослідження у цій статті, звернувши увагу на повноваження та поняття ювенального слідчого, як невід'ємного, в тому числі, елементу ювенальної юстиції.

Опрацювавши вітчизняну нормативну базу, слід відмітити, що законодавець приділив певну увагу ювенальному слідчому, як службовій особі органу, що здійснює досудове розслідування відносно осіб, які не досягли повноліття. На відміну від ювенального прокурора, Кримінальний процесуальний кодекс, на рівні ювенального судді, визначає слідчого у справах неповнолітніх (ювенального слідчого).

Зокрема визначено, що кримінальне провадження щодо неповнолітньої особи, в тому числі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо декількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою, здійснюється слідчим, який спеціально уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх [6].

Під час кримінального провадження щодо неповнолітнього, в тому числі під час провадження щодо застосування примусових заходів виховного характеру, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд та всі інші особи, що беруть у ньому участь, зобов'язані здійснювати процесуальні дії в порядку, що найменше порушує звичайний уклад життя неповнолітнього та відповідає його віковим та психологічним особливостям, роз'яснювати суть процесуальних дій, рішень та їх значення, вислуховувати його аргументи при прийнятті процесуальних рішень та вживати всіх інших заходів, спрямованих на уникнення негативного впливу на неповнолітнього [6].

Положення про органи досудового розслідування Національної поліції України (zareєстрованого в Міністерстві юстиції України 27 липня 2017 р. за № 918/30786) уповноважує керівників слідчих підрозділів органів Національної поліції визначати слідчих, спеціально уповноважених на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх та особисто здійснювати контроль за станом досудового розслідування в слідчих відділах, відділеннях підпорядкованих ГУНП територіальних (відокремлених) підрозділів Національної поліції України тяжких і особливо тяжких злочинів, у тому числі учинених неповнолітніми або за їх участю [9].

Ювенальний слідчий, несучи відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій уповноважений (стаття 40 КПК України): починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом; проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, встановлених цим Кодексом; доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам; звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру; за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження; приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених статтею 284 цього Кодексу; здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом [6].

Слід зазначити, що ювенальний слідчий може мати помічника, який являється працівником органу досудового розслідування, завданням якого є надання допомоги слідчому у виконання його доручень, пов'язаних з розслідуванням кримінальних правопорушень, а обов'язком – виконання усних та письмових доручень слідчого у встановлені строки та у визначеному законодавством порядку.

Крім цього, вказаним вище Положенням визначено завдання органів досудового розслідування, які в тому числі які покладаються і на ювенального слідчого, а це: захист

особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень; охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження; забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності слідчих органів Національної поліції; забезпечення відшкодування фізичним і юридичним особам шкоди, заподіяної кримінальними правопорушеннями; виявлення причин і умов, які сприяють учиненню кримінальних правопорушень, і вжиття через відповідні органи заходів щодо їх усунення [9].

Таким чином, проведеним опрацюванням законодавства можна загалом прийти до формулювання визначення «ювенальний слідчий», однак для цього необхідно розуміти, який термін визначив законодавець під поняттям «слідчий».

Слідчий – це службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, Головного підрозділу детективів, підрозділу детективів, відділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України, уповноважена в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень [6].

«Ювенальний» (від латинського *juvenālis*) – дитячий, молодий. Тому, під поняттям «ювенальний слідчий» у прямому розумінні *вбачаємо слідчого для дітей чи молоді*.

Ураховуючи вивчення науково-юридичної літератури та законодавчих актів, уточнимо поняття терміну «ювенальний слідчий», яке ми розуміємо як *службову особу органу досудового розслідування, яка в межах компетенції, передбаченої Законом, спеціально уповноважена керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх*.

Буде доречним звернути увагу на те, що після проведеної реформи органів внутрішніх справ у 2015 році, розпочала свою діяльність Національна поліція, до складу слідчих підрозділів якої, увійшли ювенальні слідчі. Разом з тим, ці ювенальні слідчі крім проваджень щодо неповнолітніх, здійснюють розслідування низки іншої категорії кримінальних проваджень, у яких відсутній «ювенальний слід». Це, на наш погляд, не сприяє здійсненню кримінального провадження *невідкладно* щодо неповнолітньої особи, як визначено частиною 4 статті 28 КПК України, більше того навпаки – не рідко є причиною тривалого досудового розслідування у цій категорії проваджень.

Крім цього, нормативне регулювання обсягу повноважень ювенального слідчого (а від так, і ювенального судді), на наш погляд повинно бути переглянуте з врахуванням наказу Генерального прокурора від 14.02.2020 р. № 90 «Про вдосконалення організації діяльності органів прокуратури у сфері захисту прав дітей та протидії насильству» про який ми попередньо зазначали.

Адже з врахуванням розширення повноважень ювенального прокурора у кримінальному провадженні щодо дітей, як потерпілих (нагляд за досудовим розслідуванням злочинів вчинених стосовно неповнолітніх, а також розпочатих у сфері охорони дитинства та підтримання публічного обвинувачення у суді у цих справах), *ця категорія проваджень продовжує розслідуватись не уповноваженими слідчими та розглядатись не уповноваженими суддями*, що не сприяє забезпеченню реалізації і захисту прав дитини та створенню сприятливих умов для всебічного розвитку та виховання неповнолітніх.

Також потребує визначенню на законодавчому рівні ознака досвідченості та стажу роботи спеціального слідчого уповноваженого на досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх з врахуванням існуючих нормативних вимог до ювенального судді.

Переходячи до ще одного представника спеціалізованих органів у справах неповнолітніх – ювенального адвоката, можемо констатувати, що у вітчизняній нормативній базі (аналогічно, як із ювенальним суддею, прокурором та слідчим) відсутні загалом поняття та термін, який би визначав саме цього суб'єкта, на якого законодавцем покладено чималий обсяг повноважень, спрямованих виключно на професійний правовий захист дітей у всіх видах судочинства.

Продовжуючи дослідження, у цій статті свою увагу приділимо ювенальному адвокату, як захиснику дітей саме у кримінальному судочинстві, оскільки це має пряме відношення до визначених вище спеціальних суб'єктів. Більше того, Основний Закон уповноважує виключно адвоката здійснювати представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення [4].

Стаття 131⁻² Конституції України встановлює, що для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура. Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді малолітніх чи неповнолітніх осіб.

Адвокатура України, являє собою недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом [10].

В той час коли ювенальний суддя, прокурор та слідчий є представниками органів державної влади, яких вона у межах закріплених функцій уповноважує на захист прав і свобод дітей, – адвокатська діяльність, являє собою незалежну професійну діяльність адвоката щодо здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги будь-якому клієнту (у тому числі і неповнолітньому). Тому, до адвоката, як до лікаря – необхідно звертатися вчасно, що буде запорукою належного захисту, представництва чи надання інших видів правової допомоги у всіх видах судочинства. Але це не стосується неповнолітнього, який потрапив у конфлікт із законом, оскільки держава гарантує обов'язкову участь захисника такої особи.

Так, у кримінальному провадженні, особам, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років, – з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою [6], забезпечується обов'язкова участь захисника, тобто адвоката. По своїй суті – це ювенальний адвокат, який зобов'язаний здійснити захист свого неповнолітнього клієнта.

Тому, цілком логічним є пряме розуміння терміну «ювенальний адвокат» з врахуванням нашого дослідження. Іншими словами, ми розуміємо під цим поняттям – *адвоката для дітей та молоді*. Адвокатом (від лат. *advocates* – прикликаний від лат. *advoco* – запрошую [15]) – законодавець визначив фізичну особу, яка здійснює адвокатську діяльність на підставах та в порядку, що передбачені Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [10]. Тому, вбачаємо із перекладу латинських слів «ювенальний» та «адвокат», що *це особа, приликана чи запрошена для дітей чи молоді*, що на наш погляд, доволі глибоко розкриває сутність діяльності цього суб'єкта, та є, чи не найбільш виразно відображеним поняттям серед органів ювенальної юстиції.

Для належного формулювання терміну «ювенальний адвокат», звернемося до видів його безпосередньої діяльності, до яких віднесено: 1) надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань, правовий супровід діяльності юридичних і фізичних осіб, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, держави; 2) складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; 3) захист прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення; 4) надання правової допомоги свідку у кримінальному провадженні; 5) представництво інтересів потерпілого під час розгляду справи про адміністративне правопорушення, прав і обов'язків потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача у кримінальному провадженні; 6) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб у судах під час здійснення цивільного, господарського, адміністративного та конституційного судочинства, а також в інших державних органах, перед фізичними та юридичними особами; 7) представництво інтересів фізичних і юридичних осіб, держави, органів державної

влади, органів місцевого самоврядування в іноземних, міжнародних судових органах, якщо інше не встановлено законодавством іноземних держав, статутними документами міжнародних судових органів та інших міжнародних організацій або міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; 8) надання правової допомоги під час виконання та відбування кримінальних покарань; 9) захист прав, свобод і законних інтересів викривача у зв'язку з повідомленням ним інформації про корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення [10].

Таким чином адвокат, захищаючи інтереси неповнолітнього наділений доволі широкими повноваженнями у своїй діяльності. То хто ж такий ювенальний адвокат? Усвідомлюючи значення слів «ювенальний» – дитячий, молодий та «адвокат» – прикликаний, запрошую, – з врахуванням вивчення законодавства та науково-правової літератури, спробуємо сформулювати визначення терміну «ювенальний адвокат», яке на наш погляд, відображає адвоката, який на підставах та в порядку, що передбачені Законом, здійснює захист, представництво та надання інших видів правової допомоги неповнолітнім. Слід при цьому зауважити, що цей термін може використовуватися і до ювенальних адвокатів ряду іноземних країн, оскільки адвокати за кордоном наділені у тому числі і повноваженнями щодо захисту прав неповнолітніх.

Висновки і пропозиції. Проведене нами вивчення у цій статті дозволило прийти до висновку, що ювенальна юстиція у нашій державі набуває все більш широких обсягів щодо повноважень органів та установ та їх посадових осіб, які наділені функціями захисту прав дітей.

Однак, незважаючи на ці позитивні тенденції, проблемним залишається обмеження повноважень ювенального судді виключно на здійснення кримінального провадження стосовно неповнолітніх, а не у всіх видах судочинства у сфері ювенальної юстиції. Крім цього, незважаючи на розширення повноважень ювенального прокурора на відомчому рівні, ці функції повинні бути закріплені законодавцем нормативно, хоча би на рівні ювенального судді. І як аксіома, обов'язкової нормативної регламентації потребує ознака досвідченості та стажу роботи на посаді ювенального прокурора, слідчого та адвоката (аналогічно як суддя, уповноважений здійснювати кримінальне провадження щодо неповнолітніх).

Актуальною проблемою і надалі залишається те, що як ювенальні судді, так і ювенальні слідчі крім справ (проваджень) щодо неповнолітніх, здійснюють розгляд (розслідування) низки іншої категорії кримінальних справ (проваджень), що може негативно впливати на якість та тривалість судового розгляду (досудового розслідування) у цій категорії проваджень та суперечить вимогам ч. 4 ст. 28 КПК України.

Нормативне регулювання обсягу повноважень ювенального слідчого, в обов'язковому порядку, повинно бути переглянуте (з врахуванням наказу Генерального прокурора від 14.02.2020 р. № 90 «Про вдосконалення організації діяльності органів прокуратури у сфері захисту прав дітей та протидії насильству»[11]) оскільки при розширенні повноважень ювенального прокурора у кримінальному провадженні щодо дітей, як потерпілих (нагляд за досудовим розслідуванням злочинів вчинених стосовно неповнолітніх, а також розпочатих у сфері охорони дитинства та підтримання публічного обвинувачення у суді у цих справах), ця категорія проваджень продовжує розслідуватись не уповноваженими слідчими та розглядатись не уповноваженими суддями.

Відсутність нормативного визначення, як поняття, статусу, так і повноважень ювенального адвоката, створює умови, за яких адвокати (які не маючи досвіду у здійсненні захисту чи представництва неповнолітніх) не можуть на належному кваліфікованому рівні здійснювати свої законні повноваження, що в свою чергу може призвести до не виправних випадків, які лягають на долю дитини, що вступила у конфлікт із законом, чи потерпає від будь-яких протиправних дій. Ця проблема стосується фактично всіх посадових та службових осіб органів і служб у справах неповнолітніх, у тому числі і суб'єктів, діяльність яких нами досліджувалась у цій статті.

Список використаної літератури

1. Голосніченко Д. І. Прокурорський нагляд: питання історії та сучасного зарубіжного досвіду. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2012. № 2(14). С. 80–85.
2. Голубов А. Є. Процесуальне становище в кримінальному судочинстві України неповнолітнього, який скоїв злочин або суспільно небезпечне діяння : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 20 с.
3. Гурева Ю. Ювенальна юстиція. Перспективи введення в Україні. Науковий блог Національного університету «Острозька академія». URL: <http://naub.oa.edu.ua/2012/yuvenalna-yustytisiya-perespektyvy-vvedennya-v-ukrajini/> (дата звернення: 10.04.2020).
4. Конституція України. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-i> (дата звернення: 10.04.2020).
5. Крестовська Н. М. Ювенальне право України: генезис та сучасний стан : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2008. 468 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. №4651– VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10, № 11-12. № 13. ст.88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 10.04.2020).
7. Мірошніченко В. І., Івановська А. М., Чудик-Білоусова Н. І. Окремі проблеми становлення ювенального права в Україні. Університетські наукові записки. 2013. № 3(47). С. 20-33. URL: http://www.univer.km.ua/statti/ivanovska_a.m._%20okremi_problemy_stanovlennya_yuvenalnoho_prava_v_ukrajini.pdf (дата звернення: 10.04.2020).
8. Положення про автоматизовану систему документообігу суду: Рішення Ради суддів України від 26.11.2010 р. N 30. Офіційний веб-портал Судової влади України. URL: <https://court.gov.ua/sudovavlada/969076/polozhenniapasds/> (дата звернення: 10.04.2020).
9. Положення про органи досудового розслідування Національної поліції України : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.07.2017 р. № 570. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17> (дата звернення: 10.04.2020).
10. Про адвокатуру і адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 10.04.2020).
11. Про вдосконалення організації діяльності органів прокуратури у сфері захисту прав дітей та протидії насильству : Наказ Генерального прокурора від 14.02.2020 р. № 90. Офіційний веб-портал Офісу Генерального прокурора. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/iord?_m =publications&_t=rec&id=262782 (дата звернення: 10.04.2020).
12. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення: 10.04.2020).
13. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 2102-VIII. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 10.04.2020).
14. Самсін І. Л. Правосуддя – це справедливість у дії. Урядовий кур'єр. 2011. 15 грудня (№ 234). URL: <http://vkksu.gov.ua/print/ua/about/zmi-pro-komisiu/igor-samsin-pravosuddya-tse-spravedlivist-u-dii/> (дата звернення: 10.04.2020).
15. Світлична Є. І., Толочок І. О. Латинська мова. Підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 440 с.
16. The History of juvenile justice.Part1. https://www.americanbar.org/content/dam/aba/mig_rated/publiced/features/DYJpart1.authcheckdam.pdf(дата звернення:10.04.2020).

References

1. Golosnichenko, D. I. (2012) Prosecutor's oversight: issues of history and modern foreign experience. Bulletin of NTUU «KPI». Politology. Sociology. Right.. No. 2 (14). Pp. 80–85 [in Ukrainian].
2. Golubov, A. E. (2005) Procedural situation in the criminal proceedings of a juvenile who has committed a crime or socially dangerous act: author's abstract. diss. ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.09. Kharkiv. 20 [in Ukrainian].
3. Gureva, Y. Juvenile Justice. Prospects for introduction in Ukraine. Scientific blog of the National University «Ostroh Academy». URL: <http://naub.oa.edu.ua/2012/yuvenalna-yustytisiya-perespektyvy-vvedennya-v-ukrajini/> (accessed: 04/10/2020) [in Ukrainian].
4. The Constitution of Ukraine. Official web-site of the President of Ukraine. URL: <https://www.president.gov.ua/en/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-i> (accessed 10/04/2020) [in Ukrainian].
5. Krestovskaya, N. M. (2008) Juvenile Law of Ukraine: Genesis and Current State: Dis. ... Dr. Jurd. Sciences: 12.00.01. Odessa. 468 p. [in Ukrainian].
6. Criminal Procedure Code of Ukraine (2013): Law of Ukraine of April 13, 2012 № 4651– VI. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine.. № 9-10, № 11-12. 13. Article 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (accessed 10/04/2020) [in Ukrainian].

7. Mirosnichenko, V. I., Ivanovskaya, A. M., Chudik-Bilousova, N. I. (2013). Some problems of juvenile law formation in Ukraine. University research notes. № 3 (47). Pp. 20-33. URL: http://www.univer.km.ua/statti/ivanovska_a.m._%20okremi_problemy_stanovlennya_yuvenalnogo_prava_v_ukrayini.pdf (accessed 10/04/2020) [in Ukrainian].
8. Regulation on the automated system of court documents circulation: Decision of the Council of Judges of Ukraine dated November 26, 2010 № 30. Official web-portal of the Judiciary of Ukraine. URL: <https://court.gov.ua/sudova-vlada/969076/polozhenniapasds/> (accessed 10/04/2020) [in Ukrainian].
9. Regulations on Pre-trial Investigation Bodies of the National Police of Ukraine: Order No. 570 of the Ministry of Internal Affairs of 06.07.2017. Official web-portal of The Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17> (accessed 10/04/2020) [in Ukrainian].
10. On Advocacy and Advocacy: Law of Ukraine dated 05.07.2012 № 5076-VI. The official web-portal of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (accessed 10/04/2020) [in Ukrainian].
11. On improving the organization of the prosecutor's office in the case of true children and opponents of saturation: Order of the Prosecutor General of 14.02.2020 No. 90. Official web-portal of the Office of the Prosecutor General. URL: https://www.gp.gov.ua/en/iord?_M=publications&_t=rec&id=262782 (accessed 10/04/2020) [in Ukrainian].
12. On the Protection of Childhood: Law of Ukraine of April 26, 2001 No. 2402-III. The official web-portal of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (accessed 10/04/2020) [in Ukrainian].
13. On the Judiciary and Status of Judges: Law of Ukraine of 02.06.2016 No. 2102-VIII. The official web-portal of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (accessed 10/04/2020) [in Ukrainian].
14. Samsin, I. L. (2011) Justice is justice in action. Government courier. December 15 (№234). URL: <http://vkksu.gov.ua/print/en/about/zmi-pro-komisiu/igor-samsin-pravuddya-tse-spravedlivist-u-dii/> (accessed 10/04/2020) [in Ukrainian].
15. Svitlichna, E. I., Tolochok I. O. Latin. (2011) Textbook. Kyiv: Center for Educational Literature. 440 p. [in Ukrainian].
16. The History of juvenile justice. Part 1. <https://www.americanbar.org/content/dam/aba/migrated/publiced/features/DYJpart1.authcheckdam.pdf>. (accessed 10/04/2020).

Стаття надійшла 15.04.2020 р.

И. В. Ольшанецкий, канд. юрид. наук
Почетный работник прокуратуры Украины
Первый заместитель прокурора Ровенской области
ул. 16 Лыпня, 52, Ровно, 33028, Украина
e-mail: olshanetsky_igor@icloud.com

ЮВЕНАЛЬНАЯ ЮСТИЦИЯ: ПРОБЛЕМЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЕЁ ОРГАНОВ В УКРАИНЕ (ЮВЕНАЛЬНЫЙ СУДЬЯ, ПРОКУРОР, СЛЕДОВАТЕЛЬ, АДВОКАТ)

Резюме

Статья посвящена определению понятия ювенальной юстиции, а также понятию ювенального судьи, прокурора, следователя и адвоката в системе ювенальной юстиции Украины, их правовой природе, проблемам регулирования этих понятий на законодательном уровне. Предложено собственное определение этих понятий.

Несмотря на то, что сегодня, в Украине этими органами ювенальной юстиции обеспечивается определенная работа по защите законных прав, свобод и интересов несовершеннолетних – вместе с тем, существуют проблемы как на законодательном, так и на ведомственном уровне по качеству деятельности в этой сфере и ее позитивному влиянию на молодежную среду. Поэтому в статье акцентируется внимание на необходимости законодательного введения специализации ювенальных прокуроров и адвокатов, на уровне с ювенальным судьей и следователем, а также урегулированию вопроса, как квалификационной подготовки, так и опыта работы этих субъектов.

Актуальность данной статьи обусловлена степенью социальной значимости вопроса относительно надлежащего обеспечения конституционных прав несовершеннолетнего, как вступившего в конфликт с законом, так и потерпевшего от противоправных деяний, а также задачами по реформированию органов ювенальной юстиции.

Ключевые слова: ювенальная юстиция, ювенальный судья, ювенальный прокурор, ювенальный следователь, ювенальный адвокат.

I. V. Olshanetskyi, Candidate of Juridical Sciences
Honorary Worker of the Prosecutor's Office of Ukraine
First Deputy Prosecutor of Rivne Region
Street 16 July, 52, Rivne, 33028, Ukraine
e-mail: olshanetsky_igor@icloud.com

JUVENILE JUSTICE: PROBLEMS OF LEGISLATIVE REGULATION OF ITS BODIES IN UKRAINE (JUVENILE JUDGE, PROSECUTOR, INVESTIGATOR, LAWYER)

Summary

The article is devoted to the definition of the concept of juvenile justice, as well as the concept of juvenile judge, prosecutor, investigator and lawyer in the juvenile justice system of Ukraine, their legal nature. Problems of regulation of these concepts at the legislative level. Your own definition of these concepts is suggested.

Notwithstanding the fact that today, in Ukraine, these juvenile justice bodies provide some work to protect the legal rights, freedoms and interests of minors – it is necessary with the fact that there are problems both on the law and in the free trusted issue, and require participation and its positive impact on the youth environment. Therefore, the article focuses on the need to legislate for the specialization of juvenile prosecutors and lawyers, at the level of juvenile judges and investigators, as well as to regulate the issues of both qualification training and work experience of these subjects.

The relevance of this article is conditioned by the degree of social significance of the issue of the proper protection of the constitutional rights of a child who has come into conflict with the law and has been the victim of unlawful acts, as well as the tasks of reforming juvenile justice bodies.

Keywords: juvenile justice, juvenile judge, juvenile prosecutor, juvenile investigator, juvenile lawyer.